

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ЩЕКОТИЛІНА НАТАЛЯ ФЕДОРІВНА

УДК 378:37.011.3–051:796:37.013.82

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ В
УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Галицан Ольга Анатоліївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
декан педагогічного факультету;

кандидат педагогічних наук, доцент
Малік Марина Валентинівна,
начальник управління Державної служби якості освіти в
Одеській області.

Захист дисертації відбудеться «16» січня 2020 р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «16» грудня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена консолідацією зусиль України в модернізації та гармонізації вищої освіти, провідним вектором якої виступає здоров'язбережувальна освітня парадигма, що визначає принципово нові підходи до підготовки майбутніх учителів – зокрема вчителів фізичної культури, детермінує необхідність докорінної перебудови національного освітнього простору задля досягнення нових вимірів її якості (Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепція інклюзивного навчання (2010)).

Експлікація еволюції змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури доводить, що вчені фокусують дослідницьку увагу на різних аспектах проблематики. Фундамент вітчизняної системи фізичної підготовки молоді закладено у роботах П. Блонського, П. Лесгафта; дослідниками здійснено ретроспективний аналіз становлення системи підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту (Т. Кравчук, Т. Прокопів); описано шляхи оптимізації системи підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту (О.Дубогай, А. Конох, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Б. Шиян); розкрито особливості формування ціннісного ставлення молоді до фізичної культури і спорту засобами фізичного виховання (О. Кругляк, О. Смакула); досліджено підготовку майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої (Л. Іванова) та корекційно-оздоровчої (Н. Денисенко, С. Токарева) роботи з учнями; своєрідність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури студіювали Н. Башавець, П. Джуринський, Р. Карпюк, Л. Серман, І. Ткачук; сучасні інноваційні (комп'ютерні, мультимедіа, тренінгові) технології підготовки вчителів фізичної культури розробили Г. Генсерук, Л. Денисова, І. Панасюк, В. Сергієнко; М. Батіщева довела розвивальну роль оздоровчої фізичної рекреації та тренування; висвітлено роль знань щодо біомеханіки (Г. Куртова), основ спортивно-оздоровчого туризму (І. Ткачівська) й спортивно-масової роботи (О. Стасенко). Педагогічна майстерність (В. Папуча), валеологічне мислення (А. Міненок), лідерські якості (Г. Тітова), професійна компетентність (Л. Нікіфорова) вчителя фізичної культури також були предметом наукових розвідок учених.

Феноменологію індивідуалізації фізичного розвитку людини розкрито в таких контекстах: урахування індивідуально-диференційованого підходу до фізичного виховання школярів (С. Іванніков); реалізація принципу диференціації в процесі фізичного виховання учнів (Г. Крутов); індивідуалізація фізичного виховання підлітків (О. Митчик); індивідуально-спрямована фізкультурно-оздоровча робота з учнями (І. Кожуріна).

Входження України в Європейський союз зумовлює потребу зміни світоглядних координат суспільства щодо проблем людей з обмеженими можливостями фізичного, психічного та соціального здоров'я. Концепція інклюзії не заперечує наявності фізичних, розумових, інтелектуальних чи соціальних відмінностей, а постулює необхідність надання рівних можливостей в освіті для дітей з нормативним розвитком та «розмаїтих» дітей (поняття З. Шевців), школярів несхожих один на одного – учнів з особливими освітніми потребами. Інклюзія в освіті вимагає розроблення стратегії трансформації освітнього простору країни, консолідованої реакції освітянської спільноти на створення

нетрадиційного абілітаційного розвивального освітнього середовища школи, а головне – всеосяжного дотримання магістральної мети: рівний доступ до освіти для дітей з обмеженими можливостями здоров'я, несхожістю, унікальністю, неповторністю. Репрезентантом оптимального функціонування закладу освіти в умовах інклюзії є готовність учителів забезпечувати атрибутиви безбар'єрного освітнього середовища школи, повага до індивідуальності та неповторності кожного учня як вияву загальнозначущих духовно-моральних пріоритетів, досягнення функційного оптимуму у співпраці із локальною людською спільнотою дітей з особливими освітніми потребами та їхніми батьками.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок, присвячених своєрідності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, проблема їхньої підготовки до роботи в умовах інклюзії на засадах індивідуалізації ще не була предметом спеціальних досліджень.

Ученими зосереджено дослідницьку увагу на глибинному скарбі принципу рівності, поваги до індивідуальності кожного, толерантного та конгруентного ставлення до «іншого» – інклюзії. Ученими (Е. Данілавічюте, А. Колупаєва, С. Литовченко, Ю. Найда, Л. Савчук, Т. Сак, О. Таранченко) розроблено методичну базу впровадження системи інтегрованого навчання та дидактичне підґрунтя корекційної педагогіки (Віт. Бондар); переваги інклюзивного навчання у парадигмі «*diversity is a value*» описував Тім Лорман; підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі стала предметом наукового інтересу З. Шевців; Н. Кічук зосередила увагу на понятті «інклюзивна культура», а Г. Беленька, Т. Зубарева, Н. Калініченко, І. Кузава, В. Шищенко – на дефініції «інклюзивне освітнє середовище»; предметом наукового пошуку М. Малік виступила специфіка функціонування сучасного загальноосвітнього закладу в умовах інклюзії; науковцями Wayne Sailor, Keith J. Topping, Sheelagh Maloney, Harry Daniels, Philip Garner, Jonathan Rix, Melanie Nind, Kieron Sheehy опубліковано низку навчально-методичних видань з проблеми імплементації інклюзивної політики в освіті у США, Канаді, Австралії та країнах Євросоюзу.

Актуальність обраного напряму дослідження визначається низкою *суперечностей* між: вимогами суспільства до професіоналізму майбутніх учителів фізичної культури і невідповідністю цим вимогам традиційної системи їхньої фахової та загальнопедагогічної підготовки в закладах вищої освіти; нагальною потребою сучасного суспільства в педагогах, яким притаманна готовність до здійснення професійних функцій з урахуванням сучасних тенденцій (інклюзія та індивідуалізація) та недостатнім рівнем її сформованості у випускників педагогічного закладу вищої освіти; об'єктивною потребою якісної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії та відсутністю комплексу педагогічних умов, що її забезпечують.

Актуальність проблеми, недостатня теоретична й практична її розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Мультиплікативна

парадигма професійного становлення фахівців» (№ 0114U007157), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 12 від 28 травня 2015 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов і моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Відповідно до мети дослідження було окреслено основні **завдання**:

1. Науково обґрунтувати зміст і структуру феномена «готовність майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»; уточнити зміст понять «підготовка», «готовність», «інклюзія», «індивідуальна робота».

2. Визначити компоненти, критерії, показники, схарактеризувати рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

3. Науково обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методика підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури.

Предмет дослідження – зміст і методика підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Гіпотеза дослідження: підготовка майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії відбуватиметься ефективно, якщо реалізувати в процесі їхньої професійної підготовки такі педагогічні умови: інклюзивна спрямованість змісту фахових і професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури; концентрація уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Методи дослідження: для розв'язання визначених завдань і досягнення мети використано загальнонаукові методи наукового пізнання: теоретичні – вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, нормативних джерел, наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури та своєрідності їхньої роботи в умовах інклюзії – для окреслення понятійних меж досліджуваного феномена та його сенсового навантаження; логіко-системний аналіз, класифікація, аналогія, індукція, дедукція, узагальнення науково-теоретичних і практичних даних – для визначення педагогічних умов підготовки студентів до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; моделювання – для розроблення моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до

індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; порівняння отриманих даних – для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і залежностей; емпіричні – спостереження, анкетування, опитування, бесіди, психологічні тести та методики – для з'ясування і перевірки ефективності реалізації педагогічних умов, моделі й експериментальної методики; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для визначення рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії та перевірки ефективності визначених педагогічних умов і моделі; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики (непараметричний критерій Пірсона χ^2) – для верифікації результатів експеримента.

Базою дослідження виступили Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка. До експериментальної роботи залучено 210 студентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (інклюзивна спрямованість змісту фахових та професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури; концентрація уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії); розроблено модель (теоретико-інтерпретаційний, функційно-реалізаційний, конструювально-творчий етапи) підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; визначено структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (орієнтаційний, технологічний, професійний, індивідуальний компоненти); критерії оцінювання (інформаційний, інструментальний, світоглядний, проєкційний) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (оптимальний (високий), базовий (задовільний), елементарний (низький)); уточнено поняття «підготовка», «готовність», «інклюзія», «індивідуальна робота»; подальшого розвитку дістала методика діагностування особистісних і професійно значущих якостей майбутніх учителів фізичної культури.*

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні спеціального курсу «Основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура). Розроблено цикл інтегративних лекцій та семінарів для студентів, з метою набуття ними інформації щодо змістового наповнення понять «інклюзія», «індивідуальна робота вчителя в інклюзивному освітньому середовищі». Розроблено серію практичних занять міждисциплінарного характеру, що забезпечила формування у студентів умінь розробляти комплекс абілітаційних впливів на учня в системі лікувально-педагогічних заходів з метою соціалізації дітей з особливим освітніми потребами.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі вищої освіти при оновленні змісту професійної підготовки майбутніх фізичної культури в педагогічних закладах вищої освіти, як-от: при вдосконаленні змісту нормативних курсів «Педагогіка», «Вступ до спеціальності», «Фізичне виховання», «Теорія і методика фізичного виховання». Матеріали стануть при нагоді під час проходження студентами ознайомлювальної та активної педагогічної практики, виконання кваліфікаційних робіт (курскових, магістерських); у системі неперервної, післядипломної освіти учителів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 1261/30/3 від 18.06.2019 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (акт про впровадження № 06/34 від 06.06.2019 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 291 від 03.06.2019 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (акт про впровадження № 804 від 17.07.2019 р.)

Особистий внесок автора в публікації у співавторстві: [7] розроблено теоретичні положення щодо впровадження сучасних освітніх концепцій у практику підготовки магістрів гуманітарних спеціальностей; [10] описано роль фізичних вправ у фізичному вихованні учнів; [11] конкретизовано поняття «здоров'я»; [12] схарактеризовано поняття «здоровий спосіб життя»; [13] описано фізичні вправи як засіб фізичного виховання учнів; [14] визначено низку фізичних вправ, що впливають на фізичну активність учнів; [16] розроблено систему занять в спеціальних (інклюзивних) медичних групах.

Апробація результатів дослідження здійснена на міжнародних («Здоровье и физические упражнения» (Тюмень, 2000), «Přední vedecké novinky – 2009» (Прага, 2009), «Stosowane naukowe opracowania – 2010» (Перемишль, 2010), «Динамикатана съвременната наука – 2011» (Софія, 2011), «Dynamika naukowych badan – 2012» (Перемишль, 2012), «Aktualni vymozenosti vedy – 2014» (Прага, 2014), «Prospects of world science – 2016» (Sheffield, 2016), «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 2018)) науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження висвітлено у 20 публікаціях автора, з яких: 6 статей у наукових фахових виданнях; 2 публікації у періодичному міжнародному науковому виданні (Угорщина); 4 статті у збірниках наукових праць; 8 праць апробаційного характеру.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації становить 200 сторінок. У тексті вміщено 15 таблиць, 3 рисунки, що обіймають 2 сторінки основного тексту. У списку використаних джерел 250 найменування (із них 29 – іноземною мовою). 3 додатки викладено на 30 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 260 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; подано зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичну значущість роботи; подано відомості щодо апробації та

впровадження одержаних результатів; наведено загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»** схарактеризовано етапи становлення системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Україні та за кордоном; висвітлено методологічні орієнтири дослідження підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; визначено зміст феномена «готовність майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»; представлено науково-теоретичні інтерпретації феномена «інклюзія» у наукових джерелах; доведено, що результатом підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії є готовність до означеного виду діяльності; науково-обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують підготовку майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії в освітньому середовищі закладу вищої освіти, конкретизовано зміст понять «підготовка», «готовність», «інклюзія», «індивідуальна робота».

Поняття «підготовка» найчастіше трактується як дія, спрямована на забезпечення, здійснення, проведення, виконання чогось (Н. Волкова, Л. Троцько, Л. Хомич). У свою чергу, професійна підготовка педагога – це система організаційних та педагогічних заходів, що забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і ціннісних ставлень до професії (Н. Кузьміна, В. Сластьонін).

Підготовку майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії визначаємо як педагогічний процес, що є структурним компонентом цілісної професійної підготовки майбутнього вчителя, спрямований на усвідомлення майбутнім учителем важливості та необхідності створення безбар'єрного здоров'язбережувального середовища у майбутній професії, формування знань, умінь і навичок індивідуалізації та диференціації у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами та розвиток його професійно-значущих якостей як суб'єкта діяльності, що сприятимуть успішності реалізації вчителем індивідуального підходу у фізичному вихованні школярів з урахуванням принципів інклюзії.

У різноманітних термінологічних варіаціях і змістових інтерпретаціях послуговуються дослідники поняттям *готовність*: Е. Зеєр стверджує, що готовність – це особистісно-професійне новоутворення, що зумовлюється професійно-зорієнтованими знаннями та вміннями фахівця та детермінується професійно-соціальним досвідом людини; В. Зінченко, Б. Мещеряков вважають, що готовність до дії визначається сукупністю чинників, що характеризують різні рівні та сторони готовності: фізичну підготовленість, необхідну нейродинамічну забезпеченість дії, психологічні умови здійснення діяльності; Д. Узнадзе та А. Прагнішвілі називали готовність «фіксованою настановою»; О. Лазурський та В. Мясичев визначали досліджуване явище як механізм регуляції поведінки фахівця у діяльності; І. Зимня інтерпретує готовність як відрефлексовану спрямованість на професію; К. Платонов тлумачив готовність як суб'єктивний

стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання відповідної діяльності та прагне її виконувати.

Базовим у розумінні феномена «готовність» є тлумачення її К. Дурай-Новаковою (інтегративне утворення, що детермінується особистісними особливостями людини та її ситуативними психічними станами) в інтерпретації А. Линенко (цілісне утворення, що характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в діяльність певного спрямування).

Отже, результатом підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії є *«готовність майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»*, яку визначаємо як особистісно-професійний конструкт, що відображає прагнення майбутнього вчителя фізичної культури конструювати моделі й алгоритми безбар'єрного освітнього середовища, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати і варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Індивідуальний підхід як принцип підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії описано в дисертації шляхом систематизації дефініцій тріади «індивідуальність», «індивідуалізація», «індивідуальна робота». Рівень метасуб'єкта (за А. Фурманом) репрезентований категорією *«індивідуальність»*, що віддзеркалює наявність у людини неповторної системи анатомо-фізіологічних, морфологічних і змістово-функційних рис та якостей. У межах європейської філософської думки (Ж. Дельоз, Ф. Гватарі, М. Фуко) найчастіше феноменологія людської індивідуальності розглядається у смисловому полі теорії суб'єкта, де вона постає «конструювальним центром», генератором смислів, концентром цілезабезпечення. Правомірним (за М. Зайцевим) є розгляд процесу здійснення людини індивідуальним буттям як органічної єдності двох моментів – рух до загального (соціалізація) і рух до самотності (індивідуалізація).

Науковий фонд рясніє різноманітними інтерпретаціями категорії *індивідуалізації*: принцип природовідповідності (К. Ушинський), спосіб реалізації індивідуального підходу до роботи з дітьми (В. Сухомлинський), принцип педагогіки (О. Бударний, О. Кірсанов), спосіб персоніфікації педагогічного простору (О. Гребенюк), дидактичний принцип індивідуального підходу до навчання (І. Унт). Суголосно з М. Євтухом, провідним механізмом індивідуалізації є *диференціація* – проходження навчального курсу в індивідуальному темпі: прискорено (акселерація) або уповільнено (ретардація); інтенсивно або екстенсивно.

У дисертації *індивідуальна робота* в контексті професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах інклюзії розуміється як вид професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичної культури, що епізодично використовується з метою індивідуалізації системи фізичного розвитку учнів (підтримка і розвиток одиничного, особливого та своєрідного потенціалу особистості; усвідомлення самотності та неповторності кожного суб'єкта навчання) та є оптимальним для роботи в умовах інклюзії.

Розгляд поняття «інклюзія» пов'язаний з трактуванням англійського слова

inclusion – включення, французького *inclusif* – включаючий у себе, латинського *include* – заключаю, включаю. Аналіз наукового фонду з проблеми реалізації інклюзії у вітчизняний освітній простір довів, що дослідниками визначено методологічні (З. Шевців, Т. Лорман), теоретичні (Н. Кічук, І. Кузава, М. Малік), методичні (А. Колупаєва, Ю. Найда) та інструментальні (І. Хафізулліна) контури феномена «інклюзія».

Незважаючи на наявний у наукових джерелах обшир дефінітивних інтерпретацій та різнотлумачень слова «інклюзія», *принцип інклюзії* розуміємо таким чином: залучення до освітнього процесу не лише дітей з обмеженими можливостями здоров'я, а й з іншими відмінностями, несхожістю, унікальністю і неповторністю, а термін «діти з особливими освітніми потребами» доречно використовувати до всіх дітей, чиї освітні потреби залежать від різних фізичних, психічних, педагогічних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, конативних порушень (уточнення за З. Шевців). Інклюзія в освіті – програма, в якій закладено широкий спектр можливостей реалізації вчителем фізичної культури принципів індивідуалізації та диференціації фізичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами.

Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії: інклюзивна спрямованість змісту фахових та професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури; концентрація уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

У другому розділі «**Експериментальне дослідження підготовки майбутніх учителів до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії**» описано логіку здійснення експериментального дослідження; визначено компоненти та критерії готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії із відповідними показниками; схарактеризовано рівні готовності студентів до означеного виду роботи; розроблено й упроваджено діагностувальну методику, модель та експериментальну методику підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; подано результати констатувального і прикінцевого етапів експерименту.

Визначено структуру готовності майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, як-от: *орієнтаційний компонент*, який обіймає систему знань студентів щодо варіативного різноманіття індивідуальної роботи та способів індивідуалізації фізичного виховання учнів, обізнаності майбутніх учителів фізичної культури із видами інклюзії та способами її реалізації в освітньому середовищі школи; *технологічний компонент*, що передбачає систему спеціальних умінь і навичок, необхідних для здійснення моніторингу фізичного, психічного і емоційного стану учнів; комплекс педагогічних технік індивідуального корекційно-оздоровчого та реабілітаційно-абілітаційного впливу на учнів в умовах інклюзії; *професійний компонент*, що віддзеркалює усталену професійну світоглядну позицію (фасилітаційну та здоров'язбережувальну) майбутнього вчителя фізичної культури в контексті

індивідуалізації фізичного виховання учнів в умовах інклюзії; *індивідуальний компонент* – як комплекс властивостей та якостей особистості майбутнього вчителя, що дозволяють йому оптимізувати власні зусилля в контексті індивідуалізації фізичного виховання учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії.

Вимірювання рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії здійснено за такими критеріями: *інформаційний* (показники: обізнаність студентів із видами індивідуальної роботи; обізнаність студентів із видами інклюзії); *інструментальний* (показники: спеціальні вміння (уміння здійснювати моніторинг фізичного, розумового, психічного, емоційного стану учнів), прогностичні вміння); *світоглядний* (показники: здоров'язбережувальна професійна позиція, фасилітаційна професійна позиція); *проекційний* (показники: педагогічна емпатія, педагогічна толерантність).

Діагностування рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії здійснено за спеціальною діагностувальною методикою, складниками якої є валідні тестові методики та спеціально розроблені автором відповідно вимог експерименту анкети і питальники: методика «Прогностична задача» (Л. Регуш у модифікації Н. Сомової), шкала оцінки мотивації ставлення до професійної діяльності (А. Кареліна в модифікації Т. Осадченко), анкета для визначення рівня знань молоді про здоров'я (В. Язловецького в модифікації Т. Осадченко), методика Н. Обозова, Н. Озерецького «Переважаючі способи професійної діяльності», «Тест-питальник фасилітаційного потенціалу особистості» М. Казанжи, питальник Г. Солдатової «Індекс толерантності», «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale) (за А. Мехрабіаном, Н. Епштейном), «Емпатійні здібності» (модифікація В. Бойка), адаптований відповідно вимог експерименту варіант методики Н. Самсонова «Незакінчені речення» (модифікація З. Шевців), анкета для моніторингу фізичного, психічного та емоційного стану учнів.

Відповідно до визначених критеріїв і показників схарактеризовано оптимальний (високий), базовий (задовільний), елементарний (низький) рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Оптимальний (високий) рівень був властивий студентам, обізнаним із видами індивідуальної роботи, формами індивідуальної роботи на уроках фізичного виховання, способами диференціації навчання учнів з нормативним розвитком і дітей з особливими освітніми потребами. Студенти цього рівня демонстрували системні знання щодо напрямів реалізації інклюзії в освітньому середовищі сучасної школи; вільно володіли специфічною термінологією, у правильному контексті використовували поняття «інклюзія», «інтеграція», «корекція», «реабілітація». У майбутніх учителів фізичної культури сформований комплекс умінь, що дозволяють їм упевнено здійснювати моніторинг фізичного стану дитини, виявляти особливості розумового розвитку, психоемоційного стану, соціалізації. Яскраво виражена здатність до прогнозування виявлялася у їхніх уміннях здійснювати педагогічне проектування індивідуальних програм фізичного розвитку учнів із нормативним розвитком та учнів з особливими освітніми

потребами, з фіксацією прогнозованого результату. Студенти демонстрували стійку здоров'язбережувальну та фасилітаційну професійну позицію; правильно інтерпретували принципи інклюзії в освіті (розуміли провідну функцію вчителя в інклюзивному класі – соціалізація дитини, її фізичний і розумовий розвиток, оптимізація емоційної сфери школярів засобами фасилітаційної підтримки). До рівня віднесено студентів, яким була властива емпатійність і внутрішня налаштованість на толерантне «розуміння» кожної дитини.

Базовий (задовільний) рівень готовності до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії демонстрували студенти переважно обізнані з видами індивідуальної роботи на уроках фізичного виховання, проте, проблематика диференціювання способів і форм індивідуальної роботи виявилася для них складною. Майбутні вчителі фізичної культури були обізнані із напрямками інклюзії в освіті, проте впевнено назвати спільні та відмінні риси інтегрованого й інклюзивного навчання, схарактеризувати функції освітньої інклюзії не могли. Студентам із цим рівнем готовності були притаманні сформовані вміння здійснювати моніторинг фізичного стану дитини, проте, вони не вважали доцільним і не були здатні здійснити комплексний моніторинг фізичного та емоційно-психічного стану школяра. Розробляючи напрями індивідуальної роботи, майбутні вчителі фізичної культури не завжди правильно прогнозували наслідки реалізації індивідуальної програми розвитку дитини. Майбутні вчителі фізичної культури, яким був властивий цей рівень, розуміли необхідність реалізації концепції здоров'язбереження, усвідомлювали її функційний зміст, проте шляхи імплементації здоров'язбережувальної та фасилітаційної парадигми в освітній процес школи, зокрема у систему фізичного виховання учнів назвати не могли. Студенти, що продемонстрували цей рівень переважно емпатійні, чуйні, схильні до толерантного доброзичливого ставлення до учнів з особливими освітніми потребами.

Елементарний (низький) рівень готовності до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії демонстрували студенти, для яких проблематика індивідуалізації навчання не є пріоритетною, про наявність різних видів індивідуальної роботи вони знали, проте способи їх використання на уроках фізичного виховання були їм невідомі. Майбутні вчителі фізичної культури не розуміли сутності ідеології інклюзії, або розуміли її у спрощеному вигляді – як інтеграцію дітей з фізичними вадами у «стандартний» освітній процес. З правилами, нормами та способами моніторингу фізичного стану дітей вони були обізнані, проте навички спостереження за учнями з різними акцентуаціями характеру, темпераменту, етнічними особливостями, пізнавальними можливостями були відсутні, що не давало їм змоги спрогнозувати результати індивідуальної роботи з різними категоріями дітей. Проблематика здоров'язбереження для майбутніх учителів фізичної культури цього рівня була цікава, проте, доповнювати власну професійну позицію здоров'язбережувальним змістом вони не вважали за потрібне.

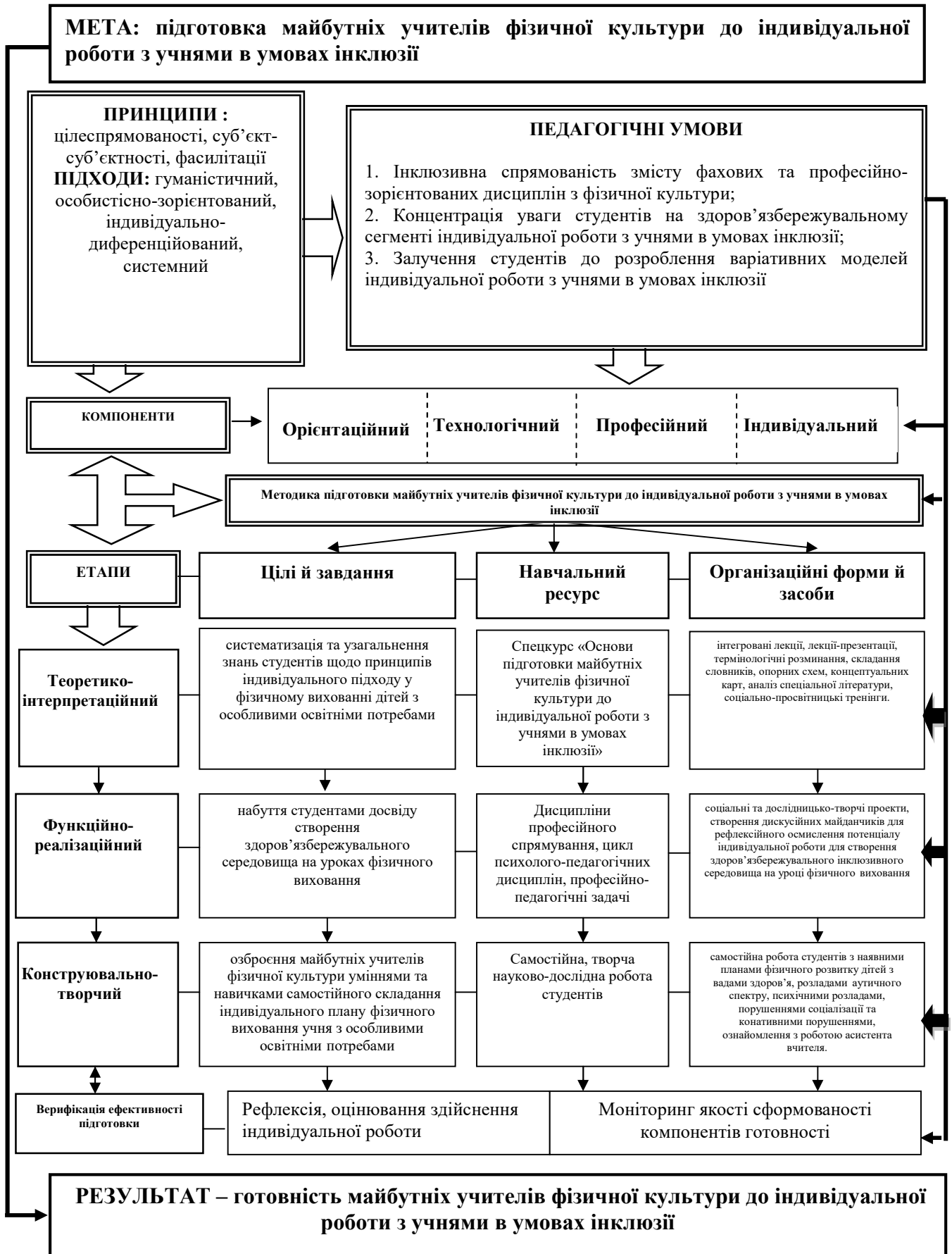
За результатами констатувальних зрізів встановлено, що 77,9 % респондентів контрольної групи (далі КГ) та 76,4 % експериментальної групи (далі ЕГ) перебували на елементарному (низькому) рівні готовності до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Базовий (задовільний) рівень був притаманний

14,4 % респондентів КГ та 15,1 % – ЕГ. Оптимальний (високий) рівень було зафіксовано у 8,5 % майбутніх учителів фізичної культури ЕГ та 7,7 % – КГ.

На підставі теоретичного опрацювання проблеми й аналізу освітніх програм підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти розроблено модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, яку представлено такими складниками: мета / результат, компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, методи, засоби та форми їх реалізації в освітньому середовищі закладу вищої освіти (див. рис.).

Експериментальну роботу із підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії тривала впродовж двох років (II-III роки навчання студентів освітнього ступеня «бакалавр»). Засобом реалізації педагогічних умов виступив спецкурс для студентів експериментальної групи *«Основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»* який було розроблено відповідно до вимог експерименту й упроваджено в межах роботи студентської проблемної групи для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура). Елективний курс було розроблено відповідно до вимог ЄКТС (3 навчальні модулі обсягом 30 годин). Зміст спецкурсу *«Основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»* розроблений відповідно до обґрунтованих наукових основ дидактичної диференціації, виховної індивідуалізації, освітньої інклюзії та з урахуванням сучасних вимог до підготовки майбутніх фахівців фізичної культури. Комплексна мета спецкурсу представлена чотирма блоками, що корелюють з компонентами готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Мета спецкурсу: мотиваційно-актуалізаційна (поглиблення інтересу й позитивних настанов до професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах інклюзії в підсистемі взаємодії «вчитель–учень–батьки»); стимулювання прагнення студентів до особистісно-професійної самореалізації в інклюзивному освітньому середовищі); інформаційно-забезпечувальна (систематизація знань студентів щодо варіативного різноманіття видів індивідуальної роботи, способів індивідуалізації та диференціації фізичного виховання школярів; ознайомлення із інноваційними концепціями та підходами, спрямованими на конструювання інклюзивного освітнього середовища школи); реалізаційна (узагальнення процесу формування спеціальних умінь та способів розв'язання професійних завдань що забезпечують створення інклюзивного освітнього середовища на уроці шляхом індивідуалізації та диференціації фізичного виховання дітей з нормативним розвитком та дітей з особливими освітніми потребами); професійно-рефлексійна (акмеологічно-рефлексійне осмислення студентами необхідності доповнення професійної позиції педагога специфічними навичками роботи в інклюзивному освітньому середовищі). Програма спецкурсу передбачала: аудиторну роботу (лекції, практичні заняття); позааудиторну роботу (наукова діяльність, навчально-професійна в період педагогічної практики, самостійна та індивідуальна робота).

Рис. Модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії

Лекційні заняття курсу змістовно, композиційно були побудовані так, що активно впливали на формування світогляду й особистісних якостей студентів, спрямовані на ознайомлення з теоретичними та практичними основами створення інклюзивного освітнього середовища школи з рахуванням індивідуального підходу.

Впровадження експериментальної методики підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії передбачало поетапну (теоретико-інтерпретаційний, функційно-реалізаційний, конструювально-творчий етапи) реалізацію педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Мета *теоретико-інтерпретаційного* етапу – систематизація та узагальнення знань студентів щодо принципів індивідуального підходу у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами; подолання фрагментарності їхніх уявлень про принципи інклюзії в освіті, відображення у змісті теоретичної підготовки способів конструювання інклюзивного освітнього середовища; збагачення термінологічного тезаурусу майбутніх учителів фізичної культури поняттями «індивідуальна програма розвитку учня з особливими освітніми потребами», «індивідуальний план фізичного виховання школяра». Провідними формами роботи на цьому етапі виступили: інтегровані лекції, лекції-презентації, термінологічні розминання, складання словників, опорних схем, концептуальних карт, аналіз спеціальної літератури. Реалізація поставлених завдань на теоретико-інтерпретаційному етапі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (реалізація педагогічної умови «інклюзивна спрямованість змісту фахових і професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури») передбачала трансформацію змісту нормативних дисциплін «Педагогіка», «Вступ до спеціальності», «Фізичне виховання», «Теорія і методика фізичного виховання» не порушуючи логіки їх викладання.

Завдання *функційно-реалізаційного* етапу – набуття студентами досвіду створення здоров'язберезувального середовища на уроках фізичного виховання. Провідними формами роботи було обрано: соціальні та дослідницько-творчі проекти, створення дискусійних майданчиків для рефлексійного осмислення потенціалу індивідуальної роботи для створення здоров'язберезувального інклюзивного середовища на уроці фізичного виховання. На функційно-реалізаційному етапі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (реалізація педагогічної умови «концентрація уваги студентів на здоров'язберезувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії») особливу увагу було приділено продукуванню здоров'язберезувального контексту професійного навчання студентів. У ході реалізації соціальних проектів («Здорова родина – здорова дитина», «Мое тіло – моє майбутнє», «Через здоров'я – до гармонії світу», «РаДіти життю») студенти аналізували визначення здоров'я (WHO definition of Health), дане Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 1948 році: «Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity», дискутували та інтерпретували його в контексті філософії інклюзії. У ході виконання дослідницьких проектів «Культура здоров'я як світоглядна орієнтація вчителя», «Стратегія професійного здоров'я вчителя», «Емоційне вигорання представника соціономічної професії», «Скажи НІ! шкідливим звичкам» майбутні вчителі фізичної культури визначали чинники, що детермінують систему

здоров'язбереження людини: на мегарівні (сучасні геополітичні процеси, екологічні та техногенні катастрофи, енергетичні впливи), на макрорівні (демографічні процеси, розвиток генетичного фонду нації, урбанізація), на мезорівні (духовний і культурний розвиток, матеріальний стан, соціальні відносини, рівень соціальної і медичної підтримки з боку держави), мікрорівні (шкідливі звички, особистісні диспозиції, цінності, стиль життя). Рольові ігри («Асистент учителя в інклюзивному класі», «Батьки особливої дитини»), дискусії («Інклюзія чи інтеграція?», «Реабілітація, корекція, соціалізація»), диспути («Допомога особливій дитині: міф чи реальність?», «Учитель в інклюзивному класі: переваги та недоліки») та бесіди («Інклюзія в НУШ», «Асистент учителя в початковій і профільній школі») дозволили майбутнім учителям набути досвіду складання власного індивідуального освітнього профайлу (EdID) і навчитись у подальшому складати його у межах індивідуальної роботи з учнями. Майбутні вчителі фізичної культури співставляли поняття, що є базовими для інклюзивної проблематики – «норма» і «патологія», «здоров'я» і «хвороба», доводили, що це – складна гама зв'язків і перехідних етапів. Вони взяли участь у соціальному волонтерському проекті «Одеса–Health-Hub» у межах якого створювалися дискусійні майданчики, де студенти могли презентувати власну позицію щодо перспектив реалізації концепції здоров'язбереження у сучасних школах, аналізували тезу про те, що здоров'я і хвороба є варіантами мінливості живого, але не всяка норма – оптимум, доходили висновків про те, що норму можна уявити як стан, при якому періодично можуть відбуватися відхилення функціонування організму від оптимального.

Мета *конструювально-творчого* етапу – озброєння майбутніх учителів фізичної культури уміннями та навичками самостійного складання індивідуального плану фізичного виховання учня з особливими освітніми потребами; відпрацювання навичок творчого підходу до розроблення індивідуального плану фізичного виховання учня з особливими освітніми потребами. Провідними формами роботи на цьому етапі виступили: самостійна творча робота студентів з наявними планами фізичного розвитку дітей з вадами здоров'я, розладами аутичного спектру, психічними розладами, порушеннями соціалізації і конативними порушеннями; індивідуальна робота з методичними джерелами, спеціальною літературою, ознайомлення з досвідом учителів-практиків та асистентів учителя в інклюзивному класі. На конструювально-творчому етапі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (реалізація педагогічної умови «залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії») вимагала набуття студентами досвіду складання індивідуальних програм фізичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами та індивідуальних планів фізичного розвитку розмаїтих дітей.

На цьому етапі майбутні вчителі фізичної культури вчилися творчо підходити до розроблення індивідуального плану фізичного розвитку учня з особливими освітніми потребами, самостійно складати моделі індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Було проведено презентацію-форум «Інклюзія-Індивідуалізація-Інновація», у межах якого студенти експериментальної групи презентували самостійно розроблений алгоритм, за яким вони могли зконструювати різні варіанти індивідуального плану фізичного виховання учня з особливими освітніми потребами (наприклад, план фізичного

виховання дітей з діагнозами: недорозвинення мови, церебрастенічний синдром; аутичний розлад, порушення розвитку головного мозку; посттравматичний стресовий розлад, гіперкінез, надмірна вага, порушення зору).

Модель індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії складалась з таких параметрів: 1) загальні дані про дитину (стать, вік, зріст, вага, діагноз); соціальний статус дитини (склад сім'ї, мікроклімат сім'ї); 2) соціально-побутові навички та орієнтування (культурно-гігієнічні навички); 3) особливості ігрової, конструктивної, вибіркової діяльності дитини (емоційне забарвлення гри, рівень зацікавлення грою, темп); 4) засвоєння програми (дотримання логіки завдання, стійкість та активність уваги, рівень стомлювальності та виснаженості, рівень концентрації уваги, швидкість відволікання, труднощі при виконанні серії рухів, рівень рухової розгальмованості); 5) емоційно-поведінкові особливості дитини (позитивний контакт із дорослим, агресивні, істеричні реакції, неаргументована відмова від діяльності); 6) участь батьків у вихованні дитини; 7) прогноз на навчальний рік; 8) спосіб інклюзії; 9) фіксація відхилень у розвитку у порівнянні з нормою; 10) перелік рекомендованих ігор та вправ (ігри та вправи на розвиток уваги, пам'яті, розвиток координації рухів, ігровий масаж кистей рук, вправи зі спортивним інвентарем, заняття з фонетичної ритміки, дихальні вправи, вправи на розслаблення м'язів, пропозиції щодо лікувально-фізкультурної гімнастики).

Перевірку дієвості педагогічних умов, моделі, експериментальної методики підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії здійснено через порівняння експериментальних даних, одержаних шляхом діагностування досліджуваної готовності за інформаційним, інструментальним, світоглядним та проєктивним критеріями, з відповідними показниками на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту.

Таблиця

Рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії до та після проведення формувального етапу експерименту

Групи	Етапи експерименту	Рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії					
		Оптимальний (високий)		Базовий (задовільний)		Елементарний (низький)	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	Констатувальний етап	9	8,5	16	15,1	81	76,4
ЕГ	Прикінцевий етап	16	15,1	69	65,1	21	19,8
КГ	Констатувальний етап	8	7,7	15	14,4	81	77,9
КГ	Прикінцевий етап	10	9,6	24	23,1	70	67,3

Результати формувального етапу експерименту показали позитивну динаміку формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії у ході реалізації педагогічних умов (див. таблицю). Показники рівнів готовності студентів на прикінцевому етапі дослідно-експериментальної роботи значно підвищилися в ЕГ у порівнянні з КГ: на 6,6 % збільшилася кількість респондентів ЕГ із оптимальним (високим) рівнем (у КГ – на 1,9%); на 50 % – із базовим (задовільним) рівнем (у КГ – на 8,7 %); на 56,6 % зменшився показник елементарного (низького) рівня в ЕГ (у КГ – на 10,9 %).

Обробка експериментальних даних статистичними методами (емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 більше за критичне) довела результативність здійсненого експерименту із ймовірністю 95%. Таким чином, можна

стверджувати, що в ході педагогічного експерименту доведено ефективність педагогічних умов, моделі та експериментальної методики підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, що дозволило обґрунтувати педагогічні умови й побудувати модель, розробити експериментальну методику забезпечення цього процесу, експериментально перевірити їх ефективність.

1. Готовність майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії визначаємо як особистісно-професійний конструкт, що відображає прагнення майбутнього вчителя фізичної культури конструювати моделі й алгоритми безбар'єрного освітнього середовища, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати та варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. За результатами аналізу наукового фонду уточнено зміст базових понять: підготовка, готовність, інклюзія, індивідуальна робота. Поняття «підготовка» конкретизується як дія, спрямована на забезпечення, здійснення, проведення, виконання чогось; «професійна підготовка» є системою організаційних і педагогічних заходів, що забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і ціннісних ставлень до професії. Підготовку майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії визначаємо як педагогічний процес, що є структурним компонентом цілісної професійної підготовки майбутнього вчителя, спрямований на усвідомлення майбутніми учителями важливості та необхідності створення безбар'єрного здоров'язбережувального середовища у майбутній професії, формування знань, умінь і навичок індивідуалізації та диференціації у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами та розвиток професійно-значущих якостей, що сприятимуть успішності реалізації вчителем індивідуального підходу у фізичному вихованні школярів з урахуванням принципів інклюзії. Інклюзія означає залучення до освітнього процесу не лише дітей з обмеженими можливостями здоров'я, а й з іншими відмінностями, несхожістю, унікальністю і неповторністю, а термін «діти з особливими освітніми потребами» доречно використовувати до всіх дітей, чії освітні потреби залежать від різних фізичних, психічних, педагогічних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, конативних порушень. Індивідуальна робота в контексті професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах інклюзії розуміється як вид професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичної культури, що епізодично використовується з метою індивідуалізації системи фізичного розвитку учнів (підтримка і розвиток одиничного, особливого та своєрідного потенціалу особистості; усвідомлення самотності та неповторності кожного суб'єкта навчання) та є оптимальним для роботи в умовах інклюзії.

2. Визначено компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (орієнтаційний, технологічний, професійний, індивідуальний), критерії (інформаційний, інструментальний, світоглядний, проєкційний) із відповідними показниками (за інформаційним критерієм: обізнаність студентів із видами інклюзії, обізнаність студентів із видами індивідуальної роботи; за інструментальним критерієм:

прогностичні вміння, спеціальні вміння; за світоглядним критерієм: здоров'язбережувальна професійна позиція, фасилітаційна професійна позиція; за орієнтаційним критерієм: педагогічна емпатія, педагогічна толерантність); рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (оптимальний (високий), базовий (задовільний), елементарний (низький)).

3. Науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують підготовку майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії: інклюзивна спрямованість змісту фахових та професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури; концентрація уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Розроблено модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, яку представлено такими складниками: мета / результат, компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, методи, засоби та форми їх реалізації в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Упровадження експериментальної методики підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії передбачало поетапну (теоретико-інтерпретаційний, функційно-реалізаційний, конструювально-творчий етапи) реалізацію педагогічних умов. Мета теоретико-інтерпретаційного етапу – систематизація та узагальнення знань студентів щодо принципів індивідуального підходу у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами; подолання фрагментарності їхніх уявлень про принципи інклюзії в освіті, відображення у змісті нормативних дисциплін способів конструювання інклюзивного освітнього середовища; збагачення термінологічного тезаурусу майбутніх учителів фізичної культури поняттями «індивідуальна програма розвитку учня з особливими освітніми потребами», «індивідуальний план фізичного виховання школяра». Провідними формами роботи на цьому етапі виступили: інтегровані лекції, лекції-презентації, термінологічні розминання, складання словників, опорних схем, концептуальних карт, аналіз спеціальної літератури. Завдання функційно-реалізаційного етапу – набуття студентами досвіду створення здоров'язбережувального середовища на уроках фізичного виховання. Провідними формами роботи було обрано: соціальні та дослідницько-творчі проекти, створення дискусійних майданчиків для рефлексійного осмислення потенціалу індивідуальної роботи для створення здоров'язбережувального інклюзивного середовища на уроці фізичного виховання. Мета конструювально-творчого етапу – озброєння майбутніх учителів фізичної культури вміннями та навичками самостійного складання індивідуального плану фізичного виховання учня з особливими освітніми потребами; відпрацювання навичок творчого підходу до розроблення індивідуального плану фізичного виховання учня з особливими освітніми потребами. Провідними формами роботи на цьому етапі виступили: самостійна робота студентів з наявними планами фізичного розвитку дітей з вадами здоров'я, розладами аутичного спектру, психічними розладами, порушеннями соціалізації та конативними порушеннями; індивідуальна робота з методичними джерелами, спеціальною літературою, ознайомлення з досвідом учителів-практиків та асистентів

учителя в інклюзивному класі.

4. Перевірено ефективність педагогічних умов, моделі та експериментальної методики моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії шляхом порівняння результатів діагностувальних зрізів на початковому та прикінцевому етапах експерименту. Показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії після формувального етапу дослідно-експериментальної роботи значно підвищилися в ЕГ у порівнянні з КГ: на 6,6 % збільшилася кількість респондентів ЕГ із оптимальним (високим) рівнем (у КГ – на 1,9%); на 50 % – із базовим (задовільним) рівнем (у КГ – на 8,7 %); на 56,6 % зменшився показник елементарного (низького) рівня в ЕГ (у КГ – на 10,9 %). Отримані результати підтвердили ефективність визначених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, розробленої моделі та експериментальної методики.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Перспективу подальших досліджень убачаємо у розвитку професійної компетентності викладачів фізичної культури.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Булига Н. Ф. Ігри як напрямок та формування співпраці дитини і дорослого. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2001. № 10–11. С. 49–53.

2. Щекотиліна Н. Ф. Методика проведення рухливих ігор в допоміжній школі. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2002. № 11–12. С. 159–162.

3. Щекотиліна Н. Ф. Емоційно позитивні заняття та їх вплив на навчально-освітній процес у закладі вищої освіти. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідницького інституту економіки та інновацій*. Одеса, 2018. №4. С. 84–87.

4. Щекотиліна Н. Ф. Роль мотивації до занять фізичним вихованням в контексті формування здорового способу життя. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідницького інституту економіки та інновацій*. Одеса, 2019. № 11. С. 157–162.

5. Щекотиліна Н. Ф. Специфіка підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі школи. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідницького інституту економіки та інновацій*. Одеса, 2019. № 13. С. 213–217.

6. Щекотиліна Н. Ф. Модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2019. № 2. С. 114–119.

7. Natalia Shchekotylyna, Tetiana Koycheva, Olha Halitsan, Competence-based approach of MA students training. *The scientific heritage*. 2019. No 35. Pag. 29–31.

8. Natalia Shchekotylyna. Inclusive competence in the system of training future teachers of physical culture for work in the inclusive educational environment. *The scientific heritage*. 2019. No 36. Pag. 35–37.

9. Щекотилина Н. Ф. Игротерапия как средство коррекции умственно отсталых детей. «Здоровье и физические упражнения»: м-ли международной научн.-практ. конф. (Тюмень, 2000 г.). С. 9–11.

10. Щекотиліна Н. Ф., Ловецька О. Вплив фізичних вправ на організм підлітків. *Přední vědecké novinky – 2009*: м-ли V міжнар. наук.-практ. конф. (Прага, 25 серпня – 5 вересня, 2009 р.). С. 56–58.
11. Щекотилина Н. Ф., Кирвас К. Здоровье – самый большой источник красоты. «*Stosowane naukowe opracowania – 2010*»: м-ли VI міжнар. наук.-практ. конф. (Перемишль, 27 липня – 5 серпня, 2010 р.). С. 65–67.
12. Щекотилина Н. Ф., Михель А. Определение понятия здорового образа жизни. «*Динамикатана съвременната наука – 2011*»: м-ли VII міжнар. наук.-практ. конф. (Софія, 17–25 липня 2011 р.). С. 104–106.
13. Щекотилина Н. Ф., Чебоненко В. Физические упражнения – основное средство физического воспитания. «*Дунатика науковух badan – 2012*»: м-ли VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Перемишль, 7–15 липня 2012 р.). С. 53–55.
14. Щекотилина Н. Ф., Мимриченко А. Упражнение – универсальный стимулятор и восстановитель физической и умственной работоспособности. «*Aktualni vymozenosti vedy – 2014*»: м-ли X міжнар. наук.-практ. конф. (Прага, 27–30 серпня, 2014 р.). С. 104–105.
15. Щекотиліна Н. Ф. Параметри фізичного навантаження. «*Prospects of world science – 2016*»: м-ли XII міжнар. наук.-практ. конф. (Шеффілд, 30 липня – 7 серпня 2016 р.) «Science and Education LTD», Sheffield, UK, 2016, vol. 2. Р. 81-83.
16. Щекотиліна Н. Ф., Осіпова І. В., Турятко А. В. Організація занять з фізичного виховання в спеціальних медичних групах. «*Адаптаційні можливості дітей та молоді*»: м-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–14 вересня 2018 р.). С. 179 – 183.
17. Щекотиліна Н. Ф. Розвиток дрібної моторики у розумово відсталих школярів засобами рухливих ігор. *Молода спортивна наука України*: збірник наукових праць Львівського державного університету фізичної культури. Вип. 4. Львів, 2000. С. 314–315.
18. Щекотиліна Н. Ф. Гра – складова частина життя дитини. *Молода спортивна наука України*: збірник наукових праць Львівського державного університету фізичної культури. Вип. 5. Львів, 2001. С. 205–206.
19. Щекотиліна Н. Ф. Професійна діяльність учителя фізичної культури в інклюзивному освітньому середовищі: проблеми та перспективи. *Модернізація навчально-виховного процесу у сучасних закладах освіти*. Одеса, 2019. С. 128–130.
20. Щекотиліна Н. Ф. Аналіз поняття «інклюзія» у наукових джерелах *Сучасні проблеми навчання і виховання*. Одеса, 2019. С. 99–101.

АНОТАЦІЯ

Щекотиліна Н. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Спираючись на результати аналізу наукового фонду схарактеризовано етапи становлення системи підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури, спорту та виховання в Україні та за кордоном; проаналізовано сучасні тенденції

підготовки майбутніх учителів фізичної культури (інклюзія, індивідуалізація). Конкретизовано зміст базових понять: підготовка, готовність, інклюзія, індивідуальна робота. Готовність майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії визначаємо як особистісно-професійний конструкт, що відображає прагнення майбутнього учителя фізичної культури конструювати моделі та алгоритми безбар'єрного освітнього середовища, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати та варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Визначено компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (орієнтаційний, технологічний, професійний, індивідуальний), критерії (інформаційний, інструментальний, світоглядний, проєкційний) із відповідними показниками (за інформаційним критерієм: обізнаність студентів із видами інклюзії, обізнаність студентів із видами індивідуальної роботи; за інструментальним критерієм: прогностичні вміння, спеціальні вміння; за світоглядним критерієм: здоров'язбережувальна професійна позиція, фасилітаційна професійна позиція; за орієнтаційним критерієм: педагогічна емпатія, педагогічна толерантність); рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (оптимальний (високий), базовий (задовільний), елементарний (низький)).

Науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують підготовку майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії: інклюзивна спрямованість змісту фахових та професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури; концентрація уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Розроблено модель та методику підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (теоретико-інтерпретаційний, функційно-реалізаційний, конструювально-творчий етапи). Перевірено ефективність педагогічних умов і моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії шляхом порівняння результатів діагностувальних зрізів на початковому та прикінцевому етапах експерименту.

Ключові слова: майбутні вчителі фізичної культури, підготовка, готовність, інклюзія, індивідуалізація, диференціація, індивідуальна робота, педагогічні умови, модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

SUMMARY

Shchekotylyna Natalia. Pedagogical conditions of preparation of future physical education teachers for individual work with students in the conditions of inclusion. – Manuscript copyright

PhD Thesis in 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» specialty. State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. Odesa, 2019.

The thesis is devoted to the problem of preparation of future teachers of physical culture for individual work with students in the conditions of inclusion. Based on the results of the analysis of the scientific fund, the stages of the formation of the system of

training of future specialists in physical culture, sports and education in Ukraine and abroad have been characterized; the modern tendencies of preparation of the future teachers of physical culture (inclusion, individualization) has been analyzed.

The contents of the basic concepts are specified: preparation, readiness, inclusion, individual work. Preparing a future physical education teacher for individual work with pupils in inclusion is defined as a pedagogical process, which is a structural component of a future teacher's holistic professional training, aimed at understanding of the future teachers of the importance and the need to create a barrier-free health preservation environment in the future profession, the formation of knowledge, skills and habits of individualization and differentiation in the physical education of children with special educational needs and the development of professionally significant qualities that will contribute to the successful implementation by the teacher of an individual approach in the physical education of schoolchildren, taking into account the principles of inclusion. Future physical education teacher's willingness to work individually with pupils in inclusion is defined as a personal-professional construct, reflecting the desire of the physical education teacher to design models and algorithms of a barrier-free educational environment, ability to plan and model, develop and implement, coordinate and vary, control and verify different types of individual work with pupils in inclusion.

The components of future physical culture teachers' readiness to work individually with students in the conditions of inclusion (orientation, technological, professional, individual), criteria (information, instrumental, ideological, projection) with relevant indicators (by information criterion: students' awareness of the types of inclusion, awareness of students with the types of individual work; by instrumental criterion: prognostic skills, special skills; on the outlook criterion: health-saving professional position, facilitation professional position; by orientation criterion: pedagogical empathy, pedagogical tolerance); levels of readiness of future physical education teachers to work individually with pupils in the conditions of inclusion (optimal (high), basic (satisfactory), elementary (low)) have been determined.

Pedagogical conditions has been scientifically substantiated that provide training for future physical education teachers to work individually with students under inclusion conditions: inclusive orientation of the content of professional and professionally oriented disciplines in physical culture; focusing students on the health-saving segment of working individually with pupils in inclusion; involvement of future physical education teachers in the development of variant models of individual work with pupils in conditions of inclusion.

The model and methodology of preparation of future physical education teachers for individual work with pupils in the conditions of inclusion have been developed (theoretical-interpretative, functional-realization, design-creative stages).

The effectiveness of pedagogical conditions and the model of preparation of future physical culture teachers for individual work with students in the conditions of inclusion were tested by comparing the results of diagnostic sections at the initial and final stages of the experiment.

Keywords: future teachers of physical education, preparation, readiness, inclusion, individualization, differentiation, individual work, pedagogical conditions, model of preparation of future teachers of physical culture for individual work with pupils in the conditions of inclusion.

Підписано до друку 4.02.2019.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x88/19 Зам. № 6709/19.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.